

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MASLOVA Nataliia Mykolaivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching geography, population geography, political geography.

MIRZA-SIDENKO Valentyna Mykolaivna – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences

and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: physical geography, biogeography, methods of teaching geography.

SILCHENKO Yulia Yuriiivna – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their Teaching of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: methods of teaching geography, social geography, geo-urbanism.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023 р.

УДК 376.011

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-211-190-195

МАТВЕЄВА Наталія Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

**ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОЦЕСІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті акцентовано увагу на морально-етичному аспекті педагогічної діяльності учителя закладу освіти з інклюзивним навчанням. Мета публікації – розкрити особливості взаємодії учителя та учнів з порушеннями розвитку через призму морально-етичних, загальнолюдських, соціальних, професійних цінностей. За допомогою методів спостереження, анкетування, опитування, педагогічного експерименту, обробки отриманих даних встановлено наявні порушення професійної етики, принципів толерантності у процесі навчання та виховання учнів з особливими освітніми потребами та акцентовано увагу на підвищенні рівня професійної культури та майстерності сучасних педагогів. Встановлено, що гармонійний розвиток школярів й, у тому числі, з особливими освітніми потребами залежить від створеної у освітньому закладі психологічно сприятливої атмосфери, щирих відносин, постійної психолого-педагогічної підтримки. Продемонстровано зв'язок професійних умінь та навичок, рівня культури, професійної спрямованості та особистісних якостей педагога щодо створення сприятливого толерантного освітнього середовища та надання якісних освітніх послуг учням з порушеннями розвитку.

Проаналізовано особливості професійної діяльності сучасного учителя інклюзивної школи, виокремлено основні етичні категорії педагогічної деонтології як чинника впливу на успішність навчання, виховання та розвитку особистості школяра. Розкрито основні напрямки наукових досліджень у означеній галузі, акцентовано увагу на поглядах вчених щодо специфіки інклюзивного навчання та потреби формування інклюзивної компетентності, відповідності учителя обраному фаху та кваліфікаційним вимогам, запитам та очікуванням здобувачів освіти та їх батьків. Зазважено на потребі виховання толерантності в усіх без винятку учасників навчально-виховного процесу, здійснення адаптації усіх його складових та створення комфортних умов для успішної соціалізації, навчально-пізнавальної, комунікативної та творчої діяльності школярів. Встановлено, що в основі професійної діяльності учителя закладу освіти з інклюзивним навчанням лежить ідея рівності, свободи та поваги особистості, дитиноцентризму, що мають бути керівними у практичній роботі з усіма учнями.

Ключові слова: морально-етичні норми, професійний обов'язок, педагогічна деонтологія, інклюзивна освіта, право, свобода, самовдосконалення.

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna –

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

e-mail: nataliematveieva@gmail.com

PEDAGOGICAL DEONTOLOGY IN THE INCLUSIVE PROCESS: THEORETICAL ASPECT

The article focuses on the moral and ethical aspect of the pedagogical activity of a teacher of an educational institution with inclusive education. The purpose of the publication is to reveal the peculiarities of the interaction of the teacher and students with developmental disorders through the prism of moral and ethical, universal, social, and professional values. With the help of methods of observation, questionnaires, surveys, pedagogical experiment, processing of the received data, existing violations of professional ethics, principles of tolerance in the process of teaching and educating students with special educational needs were established, and attention was focused on increasing the level of professional culture and skill of modern teachers. It has been established that the harmonious development of schoolchildren, including those with special educational needs, depends on the psychologically favorable atmosphere created in the educational institution, sincere relationships, and constant psychological and pedagogical support. The relationship between professional abilities and skills,

the level of culture, professional orientation and personal qualities of the teacher in creating a favorable tolerant educational environment and providing quality educational services to students with developmental disorders is demonstrate.

The essence of the concept of "pedagogical deontology" is revealed, its structural components and their significance in the practical activity of a teacher of an educational institution with inclusive education are highlighted.

The peculiarities of the professional activity of a modern teacher of an inclusive school are analyzed, the main ethical categories of pedagogical deontology are singled out as a factor influencing the success of education, upbringing and personality development of the student. The main directions of scientific research in this field are revealed, attention is focused on the views of scientists regarding the specifics of inclusive education and the need for the formation of inclusive competence, the teacher's compliance with the chosen profession and qualification requirements, requests and expectations of education seekers and their parents. It has been established that the basis of the professional activity of a teacher of an educational institution with inclusive education is the idea of equality, freedom and respect for the individual, child-centeredness, which should be the guiding principle in practical work with all students.

Key words: moral and ethical standards, professional duty, pedagogical deontology, inclusive education, law, freedom, self-improvement.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Організація інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами на даному етапі базується на низці принципів, що дозволяють якісно та ефективно включати дітей шкільного віку з порушеннями розвитку у масові заклади освіти. Стрижневими з-поміж них є дитиноцентризм, повага особистості та гуманізм, свобода вибору, заборона будь-яких проявів булінгу та дискримінації тощо. В центрі уваги – концептуальні положення Саламанкської декларації як основного документу про інклюзію в освіті, Конвенції «Про права дитини» (1989), «Про права інвалідів» (1975), Декларації «Про права розумово відсталих» (1971) тощо. Так, освіта розглядається через призму ідей соціальної рівності та справедливості, визнається першим й основним кроком до побудови нового демократичного суспільства. Відповідно до концептуальних положень Саламанкської декларації інклюзивна освіта розглядається на кшталт реформаційних освітніх змін щодо подолання соціальної сегрегації, яка виявляється у виокремленні та визнанні «іншості» за статтю, національністю, культурою, віросповіданням, станом здоров'я та можливостями [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що означена проблема на часі та перебуває у полі зору педагогів-практиків, психологів, соціологів та філософів, які розкривають різні її аспекти. Питання педагогічної деонтології науковці розглядають як важливий компонент інклюзивного навчання, своєрідний гарант та важіль досягнення ефективності у навчанні, вихованні та розвитку дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами. У контексті означеного слід виокремити різні напрямки досліджень вчених, як-от:

- гуманістичні цінності в освіті (Т. Білоус, О. Грива, О. Дубасенюк, В. Куриленко, І. Палько, В. Семиченко);

- створення толерантного освітнього середовища у закладах освіти з інклюзивним навчанням (О. Безносок, О. Волошина, О. Грива, О. Кихтюк, О. Майборода, О. Отич, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, О. Швачко);

- формування толерантності в учителя та учнів (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Хомич);

- особливості організації та управління освітнім закладом з інклюзивним навчанням (А. Колупаєва, Л. Савчук, Н. Слободянюк);

- професійна підготовка майбутніх фахівців до надання якісних освітніх послуг в закладах з інклюзивним навчанням (Л. Міщик, Н. Софій);

- специфіка діяльності педагога та асистента вчителя з учнями з особливими освітніми потребами (Т. Ілляшенко, А. Колупаєва, Л. Куненко, Д. Шульженко);

- становлення інклюзивної освіти, перспективи розвитку в Україні (В. Бондар, Л. Будяк, Л. Даниленко, В. Засенко, А. Колупаєва, Г. Кравченко, В. Липа, Н. Софій, Г. Сіліна, О. Таранченко.);

- адаптація та соціалізація особистості, створення сприятливої атмосфери у закладі освіти для дітей з ООП (І. Бех, М. Боришевська, Д. Величко, С. Голумбевська, М. Савчин).

Мета статті – розкрити теоретичні основи проблеми педагогічної деонтології в інклюзивному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною проблемою сучасності виступають суперечності між потребами особистості та можливостями, які здатні забезпечити медичні, соціальні, освітні та інші заклади. Відповідно виникає непримиренне ставлення особистості до навколишніх подій та фактів, небажання приймати реалії життєдіяльності, відчуття дискомфорту й невпевненості. Невпевнена у собі особистість не може приносити користь суспільству, бути затребуваною у певній сфері, самовіддано працювати на благо народу. Зокрема в освіті питання самооцінки, мотивації та потреби саморозвитку особистості завжди на часі. Практика показує, що у закладі освіти з інклюзивним навчанням дане питання посідає особливе місце, позаяк в школі навчаються та співпрацюють різні за навчальними можливостями, віком та індивідуальними особливостями здобувачі освіти. Включення на навчання дітей з різними нозологіями, з одного боку, потребує обізнаності адміністрації, учителів з специфікою розвитку дітей та

вимогами щодо надання якісних освітніх послуг, а з іншого – відповідності кожного фахівця обраному фаху, усвідомленню відповідальності за створення сприятливих умов психологічного комфорту та безпеки. Статистичні дані свідчать про те, що внаслідок несприятливих умов навчання, неможливості відвідувати школу (проблеми з додатковими засобами пересування, неналежна адаптованість закладу до потреб та можливостей дитини) за межами навчально-виховного процесу залишається близько 15% від загальної кількості дітей з особливими освітніми потребами. Негативними наслідками такого явища виступають: інформаційна, комунікативна та соціальна ізоляція; психологічний дискомфорт та формування страхів, комплексів; відчуття неповноцінності, залежності від інших; «інституційний менталітет» як нова перешкода на шляху інтеграції у суспільство; упереджене ставлення соціуму до задоволення потреб та запитів осіб з порушенням розвитку.

У контексті означеного розглядаємо інклюзивний освітній заклад як здатний забезпечити надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами; готовий адаптувати навчальні програми, підручники, плани, освітнє середовище, навчальні матеріали до їх можливостей; здатний використовувати різноманітні ресурси та тісно співпрацювати з родинами учнів, іншими закладами та установами, громадськими організаціями тощо. Індивідуалізація навчального процесу, сприяння адаптації та соціалізації школярів з різними видами порушень, виявлення та розвиток їхніх потенційних можливостей, професіоналізм та мобільність – далеко не всі складові роботи учителя в школі з інклюзивним навчанням. Практична діяльність педагога даного закладу повинна бути спрямована на створення відповідних умов, психолого-педагогічної підтримки та супроводу, забезпечення різних можливостей та рівного доступу, сприяння реалізації якісного навчання всіх без винятку учнів. Ефективність навчально-виховного процесу забезпечують кадровий склад, уміння співпрацювати у команді, високий рівень професіоналізму та інклюзивної компетентності кожного й, що важливо, особистісні якості. Іншими словами, жодна адаптована програма не здатна давати високі результати навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами за умови, коли педагог не любить свою професію, нехтує обов'язками, не створює сприятливого психологічного клімату, не дотримується норм професійної етики.

В основі педагогічної деонтології лежить морально-етичний аспект практичної діяльності вчителя, його особистісні погляди та переконання, норми та цінності, що є керівними у відношенні до учнів. Толерантність, такт, педагогічний оптимізм – основні важелі, на яких тримається інклюзивне навчання. Поняття

«толерантності» постало ще наприкінці 90-х років ХХ століття під час розгляду та проголошення Декларації принципів толерантності Генеральною конференцією ЮНЕСКО [2]. Зокрема було визнано право кожного на «свободу думки, совісті і релігії, переконань та вільного їх вираження». За такого підходу нормативним документом було встановлено, що «освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості та дружнім стосункам усіх народів, расових та релігійних угруповань» [2]. Концептуальні положення даного документу знайшли своє відображення у нормативній базі України, як-от: Конституції України, Законах «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства» [4], Концепції розвитку громадянської освіти в Україні та Концепції НУШ. Зокрема остання акцентує увагу на тому, що сьогодні: «Потрібна докорінна реформа, яка зупинить негативні тенденції, яка перетворить українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості...» [5]. У Концепції НУШ йдеться про те, що: «Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками» [5].

Означене питання перебуває у полі зору науковців, які стверджують, що етична сторона діяльності вчителя інклюзивного освітнього закладу посідає чільне місце й виступає своєрідним гарантом успіху: «Толерантність – це особистісна або суспільна характеристика, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатомірні, а отже, і погляди на цей світ різні, вони не можуть і не повинні зводитися до одноманітності або бути на чиюсь користь» [1]. Ідеї створення толерантного середовища у педагогіці співробітництва порушували ще Ш. Амонашвілі, О. Духнович, О. Ільїна, В. Сухомлинський.

Сучасні дослідники Н. Кічук, А. Молчанова, О. Хоружа акцентують увагу не лише на тактовності, а й єдності суб'єктів виховного процесу, урізноманітненні форм організації міжособистісних відносин. Дослідники вказують на те, що особистісна культура, професіоналізм, відповідність усім нормам та вимогам професіограми вчителя, готовність до прийняття людського розмаїття й толерантної взаємодії на засадах поваги, рівності, неупередженого ставлення – це ті стрижневі компоненти, на яких має базуватись інклюзивне навчання, оскільки воно вимагає особливої уваги один до одного, уміння адаптувати та адаптуватися, поважати й підтримувати.

Дослідники Л. Бернадська, О. Грива, О. Рибак визначають демократичний підхід щодо створення в закладі освіти з інклюзивним

навчанням толерантного середовища. На думку вчених це передбачає особистий внесок кожного учителя у організацію освітнього середовища, за якого уможливлується партнерська взаємодія об'єктів та суб'єктів навчально-виховного процесу, усвідомлення власної значущості, визначення самоцінності кожного, не зважаючи на зовнішність, стан здоров'я, національність, статус тощо. До прикладу вчена Т. Єжова зауважує: «В умовах інклюзивної школи це означає визнання рівної цінності для суспільства всіх учнів і педагогів; підвищення ступеня їх участі у культурному житті школи; модифікація методики роботи в школі таким чином, щоб можна було повністю задовольнити різноманітні потреби всіх учнів; усунення бар'єрів на шляху одержання ними знань і повноцінної участі в шкільному житті» [3].

Питання педагогічної етики, високої моральності, особистого прикладу вчені В. Кобильченко, О. Литвак співвідносять з специфікою надання освітніх послуг дітям шкільного віку з різними нозологіями. Уміння прилаштуватись до прийняттого учню способу подання чи збору інформації, організації виховного впливу безпосередньо чи опосередковано, налагодження стосунків з батьками дитини передбачають володіння високою внутрішньою культурою й, безумовно, почуттям відповідальності не лише за виконання

професійного обов'язку, а й в ширшому аспекті – формування щасливої особистості. Уміння налагодити стосунки з кожним, створити відчуття психологічної безпеки, підвищити пізнавальну активність особливо учнів з порушеннями, а також виховання толерантного ставлення до них інших учасників навчально-виховного процесу – це нагальна вимога часу, першочергове завдання кожного, хто працює в закладі з інклюзивним навчанням.

Слід зауважити, що педагогічна деонтологія – це наука про професійний обов'язок, відповідальність учителя за всі свої дії перед учнем, його батьками та колегами. Вперше даний термін було ужито англійським філософом Джеремі Бентамом задля позначення теорії моральності. Деонтологія (від грец. «деонтос» – обов'язок і «логос» – вчення) наука, що вивчає проблеми обов'язку людини; вчення про моральні, професійні та юридичні обов'язки й правила поведінки фахівця, ставлення до людини, яка перебуває у сфері виробничих і соціальних стосунків [9]. Змістом педагогічної деонтології виступає система морально-етичних норм та принципів, на яких базується практична діяльність педагога у процесі виконання професійних обов'язків. Педагогічна деонтологія фахівця закладу інклюзивного навчання містить такі етичні категорії (Рис. 1.1):

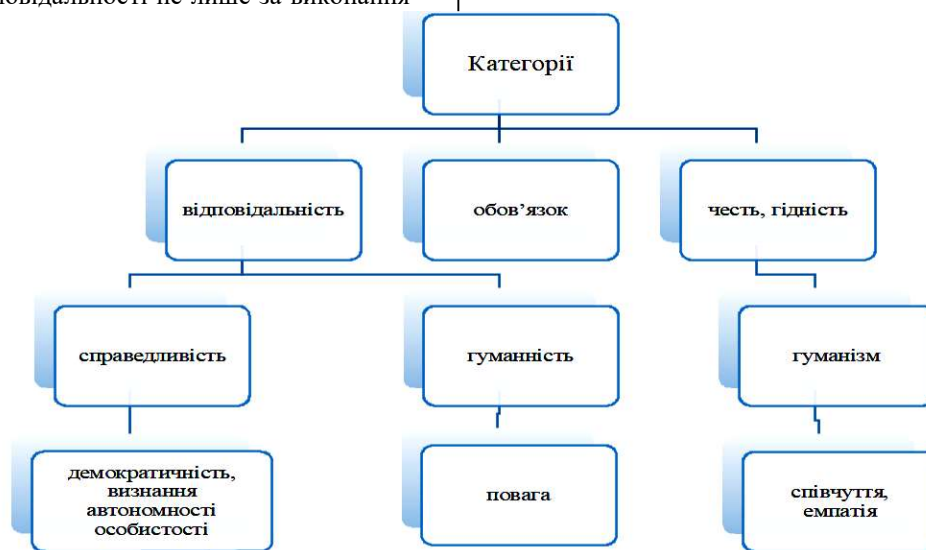

Рис. 1.1 Основні етичні категорії деонтології педагога інклюзивного закладу освіти

Важливо, предметом педагогічної деонтології в інклюзивному процесі виступає дослідження процесу практичної діяльності учителя в закладі освіти з інклюзивним навчанням, його моральних норм та цінностей, як показника професійної поведінки, як-от:

1. знання соціальних норм (моралі, звичаїв, права) та нормативної бази, що регулює інклюзивним навчання;

2. ставлення до загальнолюдських, соціальних, професійних цінностей (правових, етичних, естетичних тощо);

3. визначення деонтологічної готовності педагога до роботи з дітьми з різними нозологіями;

4. встановлення ціннісних орієнтацій, особливостей професійної поведінки;

5. особливості реалізації практичної діяльності педагога, а саме: уміння створювати належний морально-психологічний клімат,

специфіка взаємодії з учасниками педагогічного процесу, використання форм та методів щодо сприяння гармонійному розвитку дітей з особливими потребами.

Вчена Ю. Шевченко зауважує, що показовим у роботі учителя інклюзивної школи є його усвідомлення власної причетності та безпосереднього впливу на долю дитини, готовність до створення умов та забезпечення права кожного на повагу, визнання самоцінності, встановлення справедливості, свободу вибору тощо. Важливо, специфіка педагогічної деонтології такого учителя полягає не лише у відповідній поведінці у професійному середовищі, а й пропагуванні ідей гуманізму в усіх сферах, спонукання інших колег, батьків, керівництва школи до налагодження дружніх взаємин у процесі професійної діяльності задля того, щоб «не зашкодити» психічному, моральному, фізичному здоров'ю школярів. Саме тому сьогодні у полі зору науковців перебуває питання про принципи поведінки педагогічних працівників та особливості виконання ними професійного обов'язку; аналіз розмаїття взаємин у системах «учитель-учень», «учитель-учитель», «учитель-батьки», «учитель-керівник закладу», «учитель-асистент», «учитель-фахівці спеціального закладу для дітей з ООП»; визначення негативних факторів впливу на гальмування та пошуки ефективних шляхів розвитку інклюзивного навчання, а також подолання негативних результатів педагогічної діяльності.

Практика показує, що доволі часто останні виникають внаслідок необізнаності учителів з специфікою порушення, умовами та особливостями розвитку дітей з різними нозологіями, методиками навчання і виховання дітей з особливими потребами, небажанням працювати з такими учнями. З іншого боку, заслуговує на увагу етичне питання, яке торкається особистісних якостей, професійної спрямованості та відповідності фахівців, їх вмотивованості до співпраці з даною категорією учнів, батьками та родиною, а також потреби самоосвіти та саморозвитку у даному напрямку. Сучасний дослідник І. Середя розмежовує низку складових практичної діяльності учителя, що є вкрай важливими для забезпечення ефективного навчання, виховання та розвитку особистості учня. Загалом до них належать: поведінка учителя відповідно до норм педагогічної етики; педагогічний такт та етика; особливості комунікації (стиль спілкування, використання стратегій комунікації, техніка мовлення); загальна культура (поведінка, мовлення) тощо [7].

Особливості професійної діяльності й, зокрема, поведінки фахівців різних галузей порушували у своїх дослідженнях вчені Г. Васянович, Л. Ліщинський, О. Сливка. Науковці О. Скакун, С. Сливка та ін. у своїх

працях розкривали особливості правничої, В. Матвеев – медичної, І. Бех, Г. Васянович, Ю. Кусий, Ю. Шевченко, М. Фіцула та ін. – педагогічної деонтології. Вчені зауважують, що методологічною основою педагогічної деонтології є не що інше, як педагогічна етика, що ґрунтується на категоріях, нормах та принципах педагогічної моралі. Вчені акцентують увагу на тому, що педагогічна деонтологія – це наука про професійну поведінку педагогічного працівника та його обов'язки. В основі педагогічної деонтології, на їх думку, лежить цілісна система морально-етичних норм та принципів, на яких базується виконання професійних обов'язків. У цілому науковці схиляються думки про те, що педагогічна деонтологія учителя інклюзивного закладу освіти – це своєрідна відповідність наступним вимогам: усвідомлення нормативних вимог професійної діяльності, наявність високого рівня педагогічної компетентності, відповідність професіограмі особистості вчителя та кваліфікаційним характеристикам; гуманістична спрямованість [8]. Науковці у галузі психології (Г. Костюк) зауважують, що професійна спрямованість – це система ідеалів, інтересів, потреб, мотивів, цінностей учителя, що є керівними у роботі з учнями, мотивують до ефективної діяльності, гуманних вчинків, щирих взаємин та відповідальної поведінки. Загалом в інклюзивному закладі освіти учителю належить виявляти не лише повагу до себе як особистості, що передбачає систематичну самоосвіту та самовдосконалення, підвищення педагогічної техніки, уміння здійснювати самоконтроль, давати об'єктивну оцінку своїх дій, а й спрямованість на всіх учасників навчально-виховного процесу. У контексті означеного заслуговує на увагу готовність та уміння сприймати учнів з усіма їх перевагами та недоліками (у тому числі й наявним порушенням розвитку), повага до особистості, педагогічний оптимізм та віра в дитину, самовіддана праця щодо створення сприятливих умов гармонійного розвитку кожного учня з урахуванням його індивідуальних та вікових особливостей, навчальних можливостей, потреб та інтересів, стану здоров'я тощо. Характерно, сучасний учитель має бути спрямований на мету педагогічної діяльності, а, отже, повинен своєю працею сприяти всебічному й гармонійному розвитку особистості школяра.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Наше дослідження показало, що педагогічна деонтологія в інклюзивному процесі – важливий компонент практичної діяльності фахівця, гарант успіху в наданні якісних освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами. Педагогічна деонтологія передбачає відповідність учителя-практика низці кваліфікаційних та вимог, закладених у нормативній базі й професіограмі щодо

організації навчально-виховного процесу дітей з порушеннями розвитку, налагодження співпраці з іншими фахівцями та родиною учнів, здійснення саморозвитку та самовдосконалення у даному напрямку, що базується на принципах дитиноцентризму, гуманізму та демократії. Перспективи подальших досліджень стосуються питань дослідження найбільш ефективних шляхів формування інклюзивної компетентності сучасного педагога закладу освіти з інклюзивним навчанням, підвищення культурного та професійного його рівня, виокремлення етапів формування власного професійного іміджу учителя школи з інклюзивним навчанням.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 3(72), 2011. С. 5–16.
2. Декларація принципів терпимості. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>
3. Єжова Т. Є. Організаційно-педагогічні умови створення толерантного освітнього середовища інклюзивної школи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/74>
4. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради, 2001. № 30. С. 142.
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Саламанкська декларація. Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами, ухвалені Міжнародною конференцією з питань освіти осіб з особливими потребами: доступність та якість. Саламанка. Іспанія, 7 – 10 липня 1994. К., 2000.
7. Серета І.В. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2020. 184 с.
8. Стельмах Н.В. Шляхи формування деонтологічної культури майбутнього педагога. *Теорія і методика професійної освіти. Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 17. Т. 1. С. 149–154.
9. Шевченко Ю. М. Педагогічна деонтологія: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2011). Ya yak dzherelo dukhovnoho samorozvytku osobystosti. *Pedahohika i psykholohiia*. [I am the source of spiritual self-development of the individual]. *Pedagogy and psychology*. No 3 (72). S. 5–16. [in Ukrainian]
2. Deklaratsiia pryntsyviv terpymosti. [Declaration of principles of tolerance]. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> [in English]
3. Yezhova, T. Ie. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stvorennia tolerantnoho osvitnoho seredovyschcha

inkliuzyvnoi shkoly. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. [Organizational and pedagogical conditions for creating a tolerant educational environment of an inclusive school]. *Actual problems of education and upbringing of people with special needs*. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/74> [in Ukrainian]

4. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva». [Law of Ukraine «On Protection of Childhood»]. Verkhovna Rada information. 2001. No. 30. S. 142. [in Ukrainian]

5. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]

6. Salamanska deklaratsiia. Ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy potrebamy, ukhvaleni Mizhnarodnoiu konferentsiieiu z pytan osvity osib z osoblyvymy potrebamy: dostupnist ta yakist (1994). [Salamanca Declaration. Framework for Action on Special Needs Education, adopted by the International Conference on Special Needs Education: Accessibility and Quality]. Salamanca. Spain, July 7–10. [in English]

7. Sereda, I.V. (2020). Pedahohichna deontolohiia, rytoryka ta kultura movlennia: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Pedagogical deontology, rhetoric and speech culture: educational and methodological manual]. Mykolaiv: Iliion. 184 s. [in Ukrainian]

8. Stelmakh, N.V. (2019). Shliakhy formuvannia deontolohichnoi kultury maibutnoho pedahoha. Teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Innovatsiina pedahohika. [Ways of forming the deontological culture of the future teacher. Theory and methodology of professional education. Innovative pedagogy]. Issue 17. Vol. 1. S. 149–154. [in Ukrainian]

9. Shevchenko Yu. M. (2018). Pedahohichna deontolohiia: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Pedagogical deontology: educational and methodological manual]. Melitopol: «Lux» Publishing and Printing Center. 130 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАТВЕЄВА Наталія Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Наукові інтереси: навчання та виховання, розвиток дітей з особливими освітніми потребами.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MATVEIEVA Nataliia Oleksiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University.

Scientific interests: education and upbringing, development of children with special educational needs.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.